

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΕΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ

του Γιώργου Βέλτσου

Θά προσπαθήσω νά ἐπισημάνω τρία κοινά σημεία στή σκέψη του Michel Foucault και του Νίκου Πουλαντζά. Ένα τέτοιο διάβημα θά παραξενέψει ασφαλώς όσους έχουν μελετήσει τό τελευταίο έργο του Πουλαντζά: «*L' État, le pouvoir le socialisme*!», όπου εκεί όχι μόνον διαχωρίζει τήν θέση του — και, έμμεσα, εκείνου του μαρξισμού που προάγει — για τό Κράτος και τίς σχέσεις Έξουσίας, από τίς απόψεις του Foucault, αλλά και δηλώνει κατηγορηματικά ότι ο Foucault «*άγνοεί τόν κεντρικό ρόλο του Κράτους*» και «*ύποτιμά τήν σημασία των τάξεων και των ταξικών αγώνων, αναπτύσσοντας απόψεις που κινούνται μεταξύ «λειτουργισμού» (fonctionnalisme) και «θεσμισμού» (institutionnalisme) και που μόνον λόγω του «γνωστού έπαρχιωτισμού των κύκλων των Γάλλων διανοουμένων*» μπορούν νά θεωρηθούν ως νεωτεριστικές, «*ένω αποτελούν τίς πιό παραδοσιακές αρχαιολογίες*»².

Όστόσο υποστηρίζω, ότι μία προσεκτική ανάγνωση της Εισαγωγής και του Πρώτου Μέρους του τελευταίου αυτού βιβλίου του Πουλαντζά, που ασφαλώς αποτελεί συνέχεια του πρώτου ουσιαστικά έργου του: «*Πολιτική Έξουσία και κοινωνικές τάξεις*», οδηγεί στην έπισήμανση αυτών των κοινών σημείων.

Πρόκειται για τά εξής:

— πρώτο για μία σύμπτωση μεθοδολογική που παραπέμπει στην θεώρηση της Έξουσίας από τον Foucault και στην αντίστοιχη θεώρηση του Κράτους από τον Πουλαντζά και που προκύπτει από τήν κοινή σιωπηρή αποδοχή μιās στρουκτουραλιστικής αρχής: της *δυναδικής*. Η αρχή αυτή θεωρεί τήν Έξουσία και τό Κράτος ως έσωτερικές-κρυμμένες δομές, θεμελιωμένες μέσα σε άλλες κατά τήν γέννησή τους, πέρα από χρονολογικές προτεραιότητες, που αφορούν τό πρόβλημα της καταγωγής τους και όχι της θεμελίωσής τους.

— δεύτερο, για μία σύμπτωση ως προς τόν τρόπο δράσης της Έξουσίας στον Foucault και του Κράτους στον Πουλαντζά, που χαρακτηρίζεται και από τούς δύο ως «θετική» — «παραγωγική».

— τρίτο, για μία σύμπτωση ως προς τόν τόπο εμφάνισης των αποτελεσμάτων της δράσης της Έξουσίας στον Foucault και του Κράτους στον Πουλαντζά, που είναι όλόκληρο τό «κοινωνικό

πεδίο» (Foucault) ή «*όλες οι σφαιρές της κοινωνικής πραγματικότητας*» (Πουλαντζά).

★

Αρχίζω μέ τήν ανάπτυξη του πρώτου κοινού σημείου, της μεθοδολογικής δηλαδή σύμπτωσης που αφορά τή δυναδική σχέση της Έξουσίας ή του Κράτους μέ τίς άλλες δομές του κοινωνικού σχηματισμού και που αναφέρεται, κυρίως, στο πρόβλημα της *θεμελίωσής τους και όχι της καταγωγής τους*. Έξαγγέλω άμέσως ότι και στους δύο, τό πρόβλημα του ειδικού τους «άντικειμένου», δηλαδή της Έξουσίας και του Κράτους, επιλύεται μέ τήν όμολογημένη ή άνομολόγητη προσφυγή τους σε δύο βασικές αρχές του στρουκτουραλισμού:

α. τή *δυναδική*, όπως άνεφερα, αρχή συμπαράθεσης και συμβολής δύο διαφορετικών discours (λόγων)- («λόγος» της Έξουσίας στον Foucault και «λόγος» του Κράτους στον Πουλαντζά), προς άλλους «λόγους» στους οποίους οι πρώτοι διαχέονται, καθιερώνοντας έτσι μία λειτουργία *όμοιότητας* υπεράνω της *διαφοράς*.

β. τήν *συγχρονική αρχή* θεμελίωσης των πρώτων αυτών «λόγων» (της Έξουσίας ή του Κράτους) στο έσωτερικό των άλλων, που θεωρούνται ως «*συνυπάρχοντες όροι*» κατά τήν έκφραση του F. de Saussure στα «*Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*»³.

Θά πρέπει λοιπόν νά αναζητήσουμε τό στρουκτουραλισμό πίσω από τήν «γενεαλογική» προβληματική του Foucault, παρά τίς διακηρύξεις-του στο έναρκτήριο μάθημά του στο College de France στα 1970, όπου αυτός ο «*στρουκτουραλιστής χωρίς δομές*» διαβεβαίωνε πως, αν ό,τι κάνει θεωρείται στρουκτουραλισμός, είναι γιατί έτσι «*βολεύει*» όσους τό *ισχυρίζονται*⁴.

Θά πρέπει όμως νά αναζητήσουμε τό στρουκτουραλισμό και στην μαρξιστική προβληματική του Πουλαντζά, ο οποίος δέν παραλείπει νά άμφισβητήσει ρητά κάθε άνάλυση βασισμένη στην «*μηχανιστική*» και «*γραμματική αιτιότητα*», θεμελιωμένη, όπως υπογραμμίζει, σε μία «*μονιστική αρχή*»⁵, σαφώς αντίθετη προς τόν στρουκτουραλισμό.

Τόσο ο Foucault στο τελευταίο βιβλίο του μέ τίτλο *Histoire de la sexualité — La volonté de savoir* όσο και ο Πουλαντζά, άποκρούουν τόν ιστορικισμό και τήν μονιστική του αίτια, δυσπιστούν σε κάθε προβληματική χρονολογικής καταγωγής και άντιλαμβάνονται τό ειδικό τους «άντικείμενο», δη-

Τό κείμενο αυτό διαβάστηκε στα πλαίσια μιās εκδήλωσης στή μνήμη του Ν. Πουλαντζά, που διοργανώθηκε στή Θεσσαλονίκη στις 8 και 9 Φεβρουαρίου 1980, από τή Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. Ν. Poulantzas, *L' État, le pouvoir, le socialisme*, έκδ. PUF, 1978.

2. Βλ. Ν. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 50.

3. Βλ. F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, έκδ. Παπαζήση, 1979, σελ. 116-117. Βλ. επίσης, Γ. Μπαμπινιώτη, *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Αθήνα,

1980, σελ. 40, όπου έπισημαίνει ότι «*συγχρονικός δέν σημαίνει άπλώς σύγχρονος (...)* αλλά ιδιосυγχρονικός», μέ τήν έννοια ότι τά συγχρονικά στοιχεία εξετάζονται μόνο στην προοπτική του παρόντος.

4. Βλ. Μ. Φουκώ, *Η τάξη του λόγου*, έκδ. Ήριδανός, σελ. 51.

5. Βλ. Ν. Poulantzas, *δ.π.* σελ. 46.

6. Βλ. Μ. Foucault, *Histoire de la sexualité, 1. La volonté de savoir*, έκδ. Gallimard, 1976. Βλέπε ακόμα τίς «*τέσσερις αρχές*» που διέπουν κάθε «*λόγο*» (discours), στο έναρκτήριο μάθημα του Μ. Foucault, *δ.π.*, σελ. 37.

λαδή τήν Ἐξουσία καί τό Κράτος, ὡς δομή ⁷ θεμελιωμένη μέσα σέ μία ἄλλη καί συγχρόνως διάφορη ἀπ' αὐτήν.

Τήν ἄλλη, ἐξωτερική δομή ὁ Foucault τήν ὀνομάζει «μηχανισμό» (*dispositif*) καί τήν ὀρίζει ὡς σύνολο ἐτερογενῶν στοιχείων πού περιέχει θεσμούς, ἀρχιτεκτονικές διαρρυθμίσεις, κανονιστικές ἀποφάνσεις, νόμους, διοικητικά μέτρα, ἐπιστημονικές, φιλοσοφικές, ἠθικές προτάσεις, ἐνῶ ὁ Πουλαντζᾶς, σύμφωνα ἄλλωστε καί μέ τόν μαρξισμό, θεωρεῖ ὡς δομές ὅλες τίς δυναμικές, μεταβαλλόμενες διαδικασίες, πού διαμορφώνουν τό λεγόμενο νομικο-πολιτικό καί ἰδεολογικό πεδίο. Θα πρέπει παρενθετικά νά σημειωθεῖ, ὅτι οἱ διαδικασίες αὐτές, δέν ταυτίζονται μέ τήν στατική, ἀμετάβλητη ὁλότητα πού καί αὐτή χαρακτηρίζεται ἀπό τό συγχρονικό στρουκτουραλισμό ὡς δομή. Πρόκειται ἀντίθετα γιά τίς διαδικασίες-δομές ἑνός μαρξογενούς γενετικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, πού τείνουν, ὅπως θα ἐπισημάνει ὁ Lucien Goldmann, ἀφ' ἑνός στήν «ἀποδόμηση τῶν παλαιῶν δομῶν καί ἀφ' ἑτέρου στήν δόμηση νέων ὁλοτήτων»⁸. Πάντως, τόσο ἡ δομή τοῦ συγχρονικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, ὅσο καί οἱ δομές-διαδικασίες τοῦ γενετικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, ἔχουν ὡς κοινό χαρακτηριστικό, ὅτι «δέν ἀναφέρονται στήν ἐμπειρική πραγματικότητα ἀλλά σέ μοντέλα κατασκευασμένα σύμφωνα μ' αὐτήν»⁹.

Πράγματι, ἐνῶ γιά τόν Πουλαντζᾶ τό μοντέλο στό ὁποῖο ἀναφέρονται οἱ δομές-διαδικασίες, εἶναι ἡ κεντρική μαρξιστική κατηγορία τοῦ «τρόπου παραγωγῆς»¹⁰, πού ὅπως ὑπογραμμίζει, «ἀποτελεῖ ἕνα ἀφηρημένο τυπικό ἀντικείμενο πού δέν ὑπάρχει μέ τήν κυριολεκτική ἔννοια τοῦ ὄρου στήν πραγματικότητα»¹¹, γιά τόν Foucault τό μοντέλο εἶναι ἕνα «διάγραμμα» πού «ὀργανώνει σέ μιά δεδομένη στιγμή τίς συγκεκριμένες κοινωνικές μηχανές»¹². Ἐν τούτοις, στόν Foucault, ἡ ἔννοια τοῦ «διαγράμματος», θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὡς μιά «τρίτη ἀρχή»¹³, ἕνα τρίτο ἐπίπεδο, πέρα ἀπό τήν ἐμπειρική πραγματικότητα, ἀλλά καί ἀπό τό μαρξιστικό μοντέλο τοῦ «τρόπου παραγωγῆς». Νομίζω ὡστόσο ὅτι καί τό «διάγραμμα» τοῦ Foucault, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ ἕναν μηχανισμό πού «μπορεῖ κάλλιστα νά παρασταθεῖ ὡς «ἕνα καθαρό ἀρχιτεκτονικό σύστημα»¹⁴, εἶναι κι αὐτό ἕνα *suus generis* δομικό μοντέλο, ἀπόλυτα ἀντίστοιχο μέ τό μοντέλο τοῦ «τρόπου παραγωγῆς».

Στόν Foucault καί τόν Πουλαντζᾶ, τά εἰδικά τους «ἀντικείμενα», δηλαδή ἡ Ἐξουσία καί τό Κράτος, λειτουργοῦν ἐντός τῶν ἄλλων, ἐξωτερικῶν δομῶν, θεμελιώνονται, δηλαδή, στό ἐσωτερικό τους καί δέν ἐξαντλοῦνται σ' αὐτές, ἀλλά διαχέονται καί τίς ξεπερνοῦν τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή πού κι δομές αὐτές, εἴτε σάν «μηχανισμοί» (Foucault) εἴτε σάν «διαδικασίες» (Πουλαντζᾶς), τά ὑπερβαίνουν.

Ἐχουμε λοιπόν, ἀπό τή μιά, παρουσία συγχρονική τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους μέσα σέ εὐρύτερες δομές, κατά τή γένεσή τους, καί, ἀπό τήν ἄλλη, ξεπέραςμα τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους ἀπό τίς ἴδιες τίς δομές, πού προϋποτίθενται, χω-

ρίς ὡστόσο νά προϋπάρχουν χρονικά.¹⁵

Πῶς δμως τά εἰδικά «ἀντικείμενα» τοῦ Foucault καί τοῦ Πουλαντζᾶ, λειτουργοῦν συγχρόνως ὡς ἔργον καί ὡς ἐνέργεια καί πῶς προσδιορίζουν, ἐνῶ ἔπονται, πῶς μετατίθενται στήν «περιφέρεια», ἐνῶ θεμελιώνονται στό «κέντρο»;

Ἐδῶ εἶναι ἐμφανής ἡ ἐπιρροή τοῦ μαρξισμοῦ καί τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, γιά τήν ἰδιότυπη λειτουργία αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς - κρυμμένης δομῆς, δηλαδή τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους, στόν Foucault καί τόν Πουλαντζᾶ, ἀντίστοιχα.

Στόν Marx ἐν προκειμένω, ἡ δομή αὐτή (Κράτος) δέ συγγέεται μέ τίς ὁρατές σχέσεις (πάλη τῶν τάξεων) πού ὡστόσο τίς διαμορφώνει ἐνῶ τήν ξεπερνοῦν διαρκῶς. Τό Κράτος, σάν «σύνοψη τῶν πρακτικῶν ἀγῶνων τῆς ἀνθρωπότητας» (Marx), βρίσκεται, καί σύμφωνα μέ τόν Lenin, στό ἐσωτερικό τῶν παραγωγικῶν δομῶν, ἐφόσον τό «πολιτικό στοιχεῖο» πού τό προσδιορίζει, εἶναι τό «οἰκονομικό στοιχεῖο συμπεκνωμένο»¹⁶.

Ἄς ἀναλογιστοῦμε, γιά παράδειγμα, τό ρόλο τῆς μαρξιστικῆς κατηγορίας τῆς Ἀξίας, ὡς ἐσωτερικῆς - κρυμμένης δομῆς γιά τήν διαμόρφωση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ὅταν ὁ Marx ἀναπτύσσει τήν θεωρία του γιά τήν Ἀξία, πρὶν ἀπό τήν θεωρία γιά τό Κεφάλαιο, στό ὁμώνυμο ἔργο του, τό κάνει γιά νά ἀναλύσει, μέσω μιᾶς ἐσωτερικῆς-κρυμμένης δομῆς, ὅλη τή λογική τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Τό ἴδιο καί στό στρουκτουραλισμό, καί κυρίως τό συγχρονικό στρουκτουραλισμό τοῦ Γάλλου ἀνθρωπολόγου Cl. Lévi - Strauss καί τοῦ Γάλλου ψυχαναλυτή J. Lacan¹⁷.

Τό βασικό ἀξίωμά τους εἶναι πῶς μέσα καί πίσω ἀπό τίς λεγόμενες ἐξωτερικές δομές τῶν συστημάτων, ὑπάρχουν ἄλλες ἐσωτερικές-κρυμμένες δομές πού διέπουν τίς ἐξωτερικές, καί πού συντελοῦν στήν δημιουργία ὁποιοῦδήποτε συστήματος. Ἀναφέρω, παραδειγματικά, τό σύστημα ἐσωτερικῶν καί ἐξωτερικῶν δομῶν στή βάση τῆς φωνολογίας, τό ὁποῖο χρησιμεύει στόν Cl. Lévi-Strauss γιά τίς παρατηρήσεις του πάνω στήν συγγένεια, καί, κυρίως, γιά τή θέση του σύμφωνα μέ τήν ὁποία, τό δυαδικό σύστημα συμπληρωματικῶν παραγόντων στή βάση τῶν δεσμῶν συγγένειας δέν ἔχει σχέση μέ τήν ὑπαρξη δεσμῶν αἵματος, ἀλλά μέ τήν ἀνταλλαγή-μετάβαση τοῦ ἀγαθοῦ γυναῖκα ἀπό τή μιά ὁμάδα στήν ἄλλη.

Ἐπενθυμίζω τέλος, τόν «ἀλόριθμο» τοῦ J. Lacan ($\frac{\Sigma}{\sigma}$) στόν ὁποῖο τό «σημαῖνον» (Σ) «εἶναι ὁλόκληρο», συνίσταται ἀπό μιά «ἀλυσίδα σέ πολλαπλά ἐπίπεδα» καί «προηγείται τοῦ «σημαινόμενου» (σ)», ἐφόσον πάντοτε τό «ἀπωθεῖ» κάτω ἀπό τή διαχωριστική γραμμή πού αὐτό ἀκριβῶς ὑποδεικνύει.

Ἄν, λοιπόν, κύριο μέλημα τοῦ στρουκτουραλισμοῦ εἶναι ἡ ἐμφάνιση αὐτῆς τῆς δυαδικῆς σχέσης καί ἀκόμη ἡ ἐπισήμανση τῶν νόμων πού τή διέπουν, τότε, στήν περίπτωση τοῦ Foucault καί τοῦ Πουλαντζᾶ, ἔχουμε νά κάνουμε μέ στρουκτουραλισμό. Ἐχουμε νά κάνουμε ἀναμφίβολα μέ μιά γενετική μορφή στρουκτουραλισμοῦ στόν ὁποῖο ἡ πρώτη «κρυμμένη δομή»¹⁸ —

7. Ὁ Πουλαντζᾶς εἶναι σαφῆς ὅταν χαρακτηρίζει τό Κράτος ὡς δομή μέ ρόλο «ὀλικό» πού «ἀποκτᾶ ἕνα χαρακτήρα πολιτικό, μέ τήν ἔννοια ὅτι διατηρεῖ τήν ἐνότητα ἑνός σχηματισμοῦ, πού στό ἐσωτερικό του συμπεκνώνονται ἀντιφάσεις». Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική Ἐξουσία καί κοινωνικές τάξεις*, ἐκδ. Θεμέλιο, 1975, τ. 1, σελ. 61, ὑπόσημ. 16 καί σελ. 69.

8. Βλ. L. Goldmann, *Ἡ γενετική δομική μέθοδος στήν ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας*, περιοδικό *ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ* ἀριθ. 25/26. Βλ. ἐπίσης, Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική ἐξουσία...*, ὅπου ὀρίζει τή «δομή» ὡς τή «μήτρα πού ὀργανώνει τούς θεσμούς». δ.π., σελ. 159, ὑπόσημ. 22.

9. Βλ. Cl. Lévi Strauss, *Anthropologie Structurale* ἐκδ. Plon, 1958 καί 1974, σελ. 305.

10. Βλ. καί Louis Althusser, *Lire le Capital*, ἐκδ. Fr. Maspero, 1968, τ. II, σελ. 57, ὅπου τήν ἔννοια τοῦ «τρόπου παραγωγῆς» τήν ἐξομοιώνει μέ τήν ἔννοια τῆς «καθολικῆς δομῆς» (*structure globale*).

11. Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική ἐξουσία...*, τ. 1, σελ. 16.

12. Βλ. G. Deleuze, *Ecrivain non: un nouveau cartographe*, περιοδικό *Critique*, τ.χ. 343, σελ. 1221.

13. Βλ. Ν. Poulantzas, δ.π., σελ. 45.

14. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, ἐκδ. Gallimard, 1975, σελ. 207.

15. Βλ. Ν. Poulantzas, δ.π., σελ. 49, ὅπου ἀναφέρει ὅτι «τό Κράτος δέν εἶναι ἕνα ταξικό Κράτος μέ τή μόνη σημασία ὅτι συμπεκνώνει τήν ἐξουσία θεμελιωμένη στίς ταξικές σχέσεις, ἀλλά καί μέ τή σημασία ὅτι διαχέεται δυναμικά σέ κάθε ἐξουσία, οἰκαιοποιοῦμενο τούς μηχανισμούς τῆς, ἐξουσία ἡ ὁποία, ὡστόσο, τό ξεπερνᾶ συνεχῶς». Βλ. ἐπίσης, M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 179, ὅπου τονίζει ὅτι «εἶναι ὁλόκληρος ὁ μηχανισμός πού παράγει καί διανέμει τήν ἐξουσία».

16. Βλ. χαρακτηριστικά τήν προβληματική τῆς σχέσης τοῦ Κράτους μέ τίς ἀντιφάσεις πού χαρακτηρίζουν τίς διαφορές δομῆς ἑνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ στό ἔργο *Πολιτική Ἐξουσία...* τοῦ Ν. Πουλαντζᾶ, ἀπό ὅπου συνάγεται, ἔμμεσα, ὅτι ὁ «ὀλικός ρόλος» τοῦ Κράτους ὡς «παράγοντα συνοχῆς», εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς του θέσης στό «ἀποτέλεσμα ἑνός συνόλου δομῶν καί τῶν σχέσεών τους», δηλαδή στίς κοινωνικές τάξεις. Ὁ Πουλαντζᾶς, συνεπῶς, ἐπεξεργάζεται τή δομική αὐτή ἀνάλυση ἀπό τό 1968.

17. Βλ. Γ. Βέλτσου, *Κοινωνιολογία τῶν Θεσμῶν II*, ἐκδ. Παπαζήση, 1979, σελ. 34-35.

18. Ὁ Πουλαντζᾶς διατυπώνει τή λανθάνουσα «θέση» τῆς δομῆς ἀπό τό 1968, δένταν στό ἔργο του *Πολιτική Ἐξουσία...*, ὑπογραμμίζει ὅτι, «ἡ δομή μένει πάντα κρυμμένη μέσα στό σύστημα» (Βλ. δ.π., σελ. 159, ὑπόσημ. 22).

ή Έξουσία ή τό Κράτος — είναι έσωτερική στίς άλλες (ή Έξουσία στους «μηχανισμούς», τό Κράτος στίς «σχέσεις παραγωγής»), αλλά ό κινητήρας εξέλιξης όλόκληρου του συστήματος παραμένει έξωτερικός, στό μέτρο πού ή δυναμική, διαλεκτική εξέλιξη του, δέν προέρχεται από τό έσωτερικό της πρώτης δομής (Έξουσία — Κράτος), αλλά από τήν αντιπαράθεση της πρός τίς άλλες έξωτερικές δομές, δηλαδή από τήν ίδια τήν Ιστορία.

Καί στό σημείο αυτό ή δομική αντίθεση μεταξύ του διαχρονικού — μεταβλητού στοιχείου και του συγχρονικού — άμετάβλητου, είναι φανερή. Η έσωτερική δομή, δηλαδή τό Κράτος (ή ή Έξουσία) είναι βέβαια «παρόν μέσα στή γένεση και τήν άναπαραγωγή»¹⁹ της πάλης των τάξεων ή «διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο μέσα στίς σχέσεις παραγωγής και τους ταξικούς άγώνες»²⁰, ή ακόμα, «χαρακτηρίζει, από μέσα, κάθε σχέση έξουσίας, ό ως ή σχέση άνδρα - γυναίκας»²¹, ή, τέλος, «παρεμβαίνει μέ τή δράση του μέσα σε κάθε σχέση έξουσίας»²², αλλά συγχρόνως «έπεται» των ταξικών άγώνων και των σχέσεων έξουσίας πού τό «ξεπερνούν»²³, χωρίς ώστόσο ή προτεραιότητα αυτή νά έχει χρονολογικό χαρακτήρα αλλά χαρακτήρα δυναμικό.

Βλέπουμε λοιπόν καθαρά, άφενός τήν συγχρονική όψη της λειτουργίας της δομής: «Κράτος», στόν Πουλαντζά, και, άφετέρου, τήν διαχρονική όψη της, στό μέτρο πού οί άλλες δομές-διαδικασίες (π.χ. πάλη των τάξεων) τό «ξεπερνούν» (τό Κράτος) σε μία δυναμική πού τό έμπεριέχει.

Βλέπουμε, άκόμη, ότι αυτή ή σύνθετη όψη της δομής: «Κράτος», δέν ύποδηλώνει μία χρονολογική φάση εξέλιξης (διαχρονία), αλλά μία συγχρονική «κατάσταση», πού διαπλέκεται δυναμικά μέ τήν διαχρονική της δυνατότητα, καθιστάμενη ή μία, περιεχόμενο της άλλης.

Είναι, λοιπόν, άπόλυτα θεμιτό νά ύποστηριχτεί ότι όταν ό Foucault όρίζει τήν Έξουσία ως «κατάσταση»²⁴, αυτή τή συγχρονική κατ' άρχήν ιδιότητα της άποδίδει, ή όποια, ώστόσο, παραπέμπει και στή διαχρονική δυναμική της.

Αυτό πού τονίζει ό Μ. Foucault είναι πώς ή Έξουσία έμφανίζεται συγχρονικά ως «κατάσταση», αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί δυναμικά, έφόσον συνιστά «πολλαπλότητα σχέσεων δύναμης πού ένυπάρχουν στόν χώρο στόν όποιο άσκούνται (τά άποτελέσματά της)»²⁵. Λειτουργεί, δηλαδή, και μέσα στή ροή του χρόνου των άποτελεσμάτων της (διαχρονία). Τό ίδιο και ό Πουλαντζάς: Γιά νά περιγράψει τόν συστατικό ρόλο του Κράτους «μέσα στίς σχέσεις παραγωγής και στήν πάλη των τάξεων», άρα και «μέσα στίς σχέσεις έξουσίας», διακρίνει «μιά γιά πάντα», όπως χαρακτηριστικά τονίζει, τήν προβληματική της «χρονολογικής καταγωγής από τήν προβληματική της (συγχρονικής) θεμελίωσης»²⁶. Η διάκριση αυτή ώστόσο δέν παραπέμπει τόσο στήν στρουκτουραλιστική αντίθεση μεταξύ μιας δυναμικής εξέλιξης (διαχρονία) και μιας στατικής κατάστασης (συγχρονία), αλλά αναφέρεται κυρίως στήν χρονολογική αντίληψη της καταγωγής, ως κύριας αίτίας του ιστορικισμού.

Η πρόταση του μεγάλου Έλβετου γλωσσολόγου F. de Saussure, είναι πάλι αποφασιστική: «Τό πρόβλημα της καταγωγής της γλώσσας», γράφει στα «Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας», «δέν πρέπει νά άποτελεϊ τό μόνο πραγματικό αντικείμενο της γλωσσολογίας» είναι ή ζωή, ή κανονική και όμαλή, ενός ι-

διώματος, πού είναι κι όλας καθιερωμένο».

Αυτό λοιπόν τό «καθιερωμένο», τό ήδη ύπάρχον, γιά νά «θεωρηθεί», θά πρέπει ό παρατηρητής — ό γλωσσολόγος του F. de Saussure, ή ό κοινωνιολόγος του Πουλαντζά — νά μήν τρέξει πίσω από τήν εξέλιξη της γλώσσας ή αντίστοιχα της κοινωνικής διαδικασίας, αλλά νά σταθει στήν πιό ψηλή κορυφή, όπως ό παρατηρητής στό παράδειγμα του F. de Saussure, πού θέλει νά δει «τό πανόραμα των Άλπεων» και διαλέγει τήν πιό «ψηλή κορυφή»²⁷.

Ό Πουλαντζάς είναι λοιπόν κατηγορηματικός: «ή διαίρεση σε τάξεις και ή πάλη των τάξεων, δέν μπορούν νά θεωρηθούν ως καταγωγή του Κράτους, μέ τήν έννοια μιας άρχής της γένεσης του Κράτους»²⁸.

Ποιοί όμως σκέπτονται τήν ταξική διαίρεση και τήν ταξική πάλη ως αίτία της καταγωγής του Κράτους και ποιοί, αντίθετα, θεωρούν τό Κράτος ως πρώτη άρχή; Στήν πρώτη κατηγορία ό Πουλαντζάς τοποθετεί τόν F. Engels, ύπεύθυνο γιά μία ιστορικο-γραμματική προβληματική πού εισβάλλει στό μαρξικό cogitus μέ τό έργο, «Καταγωγή της οικογένειας της άτομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους»²⁹. Τήν προβληματική αυτή δέν θά τήν ήθελε ένδεχομένως ό K. Marx, πού, σ' ένα κείμενό του γραμμένο τό 1855-59, είκοσιπέντε χρόνια πριν τήν «Καταγωγή...» του Engels, όχι μόνον προτείνει ένα πολυπλοκότερο και περίπου αντι-εξελεκτικό σχήμα «εξέλιξης των κοινωνιών», διάφορο των «τριών εποχών» του Morgan — Engels, αλλά και εισάγει τήν περιβόητη έννοιολογική κατηγορία του «άσιατικού τρόπου παραγωγής», πού σκοπεύει πράγματι σε μία αντι-εξελεκτική και, κατά συνέπεια, δομική πολλαπλότητα των μορφών μετάβασης — μία πού, μέ τόν «άσιατικό τρόπο» ύποδηλώνεται, όπως τονίζει ό M. Godelier, ένας κοινωνικός σχηματισμός «πού αντίστοιχέι στήν αντίφαση όρισμένων μορφών περάσματος από τήν άταξική στήν ταξική κοινωνία»³⁰ και πού, πάντως, προσδιορίζει μία «ειδική δομή» της όποιας τά στοιχεία, παρμένα χωριστά, άνιχνεύονται και σε άλλες δομές.

Ό Engels όμως, πού έννοεί τόν μαρξισμόσάν «πλήρη ιστορικο-ισμισμό»³¹, έπιμένει στήν γραμμική αίτιότητα, όλως διόλου ξένη πρός τόν λαγθάνοντα στρουκτουραλισμό, πού όντως ύπάρχει στα κείμενα του «ώριμου Marx»³² και, κυρίως, στό «Κεφάλαιο», όπως μäs έχει «δείξει» ό L. Althusser.

Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τήν τυπικά άνάλογη πρός τόν Engels προβληματική των K. Καστοριάδη και C. Lefort πού κι αυτοί, όπως έπισημαίνει ό Πουλαντζάς, θεωρούν τό Κράτος σάν «θεσμοθετημένο έξάρτημα του κοινωνικού»³³.

Η βασική τους θέση είναι γνωστή. Άν ή κοινωνία πρέπει μέ κάθε θυσία νά όδηγεί τά μέλη της σε μία «ρητή και συνειδητή αυτοθέσμιση», δέν έχει ανάγκη τό Κράτος, πού δημιουργήθηκε μέ τήν έμφάνιση των ιστορικών κοινωνιών. Αυτό απέδειξε ή γαλλική Κομμούνια στα 1871, ή ούγγρική Έπανάσταση στα 1956 αλλά και ό γαλλικός Μάης του '68. Άποδείχτηκε δηλαδή, μέσα από τήν επαναστατική έμπειρία, ότι μπορούν νά λειτουργήσουν όργανωτικές μορφές πού «άναπαριστάνουν μία θεσμική ιστορικο-κοινωνική δημιουργία», πέραν και έναντίον του Κράτους. Οί όργανωτικές αυτές μορφές, δηλαδή οί κοινωνικοί θεσμοί, προέρχονται κάθε φορά «έκ του μηδενός» σάν από

19. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 39.

20. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 43.

21. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 48.

22. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 48.

23. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 48.

24. Βλ. M. Foucault, Histoire..., δ.π. σελ. 123.

25. M. Foucault, Histoire..., δ.π., σελ. 122.

26. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 43.

27. Βλ. F. de Saussure, Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας, σελ. 117.

28. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 44. Θα πρέπει επίσης νά τονισθεί ότι ό Πουλαντζάς ήταν πάντα άρνητικός σε οποιαδήποτε ιστορικο-ιστική άνάλυση - προσέγγιση του Κράτους. Είναι χαρακτηριστικές οί παρατηρήσεις του, από τό 1968, γιά τό

«ζήτημα της ιστορικής γέννησης του Κράτους», πού είναι «ένα πρόβλημα ξεχωριστό» (βλ. N. Πουλαντζά, Πολιτική Έξουσία..., σελ. 66).

29. Βλ. Γ. Βέλτσου, Κοινωνιολογία των Θεσμών II, δ.π. σελ. 20 κ. έπ.

30. Βλ. M. Godelier, Ό άσιατικός τρόπος παραγωγής, έκδ. Αύριο, σελ. 5.

31. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 47.

32. Καί όταν ό Ένγκελς, στό έργο του Άντι-Ντύρινγκ, όρίζει τό Κράτος σάν «έπίσημη σύνοψη της κοινωνίας», ακολουθεί τήν άποψη πού είχε έκφρασθεί από τόν Μάρξ, σε γράμμα του πρός τόν Ρούγκε, στα 1843, όπου τονίζει ότι «τό Κράτος είναι ή σύνοψη των πρακτικών άναγκών της άνθρωπότητας». (βλ. N. Πουλαντζάς, Πολιτική Έξουσία..., δ.π., σελ. 63).

33. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 46.

«γένεση όντολογική», ενώ αντίθετα δέν συμβαίνει τό ίδιο μέ τό πάντοτε έπόμένο Κράτος.

Ή κοινωνία, ασφαλώς, μπορεί νά λειτουργήσει «κατά του Κράτους, τονίζει καί ό έθνολόγος P. Clastres, πού ανήκε στην ομάδα του περιοδικού «Libre»³⁴ μαζί μέ τους Καστοριάδη καί Lefort. Μπορεί νά λειτουργήσει, γιατί οί πολιτικές σχέσεις έξουσίας προηγούνται των οικονομικών σχέσεων καί οί πολιτικές σχέσεις (σχέσεις μιās «διάχυτης έξουσίας» από έναν «άρχηγό χωρίς έξουσία» σέ μιá κοινωνία μέ έξουσία) δέν χρειάζονται τό Κράτος, όπως, άλλωστε δέν χρειάζονται καί τόν ιστορικό χρόνο ή τή γραφή. Οί «πρωτόγονες κοινότητες», κατά τόν P. Clastres, θεσμοθετούν τό «κοινωνικό» μέσα στό «πολιτικό». Ή «ύποδομή» τους είναι τό «πολιτικό στοιχείο» κι αυτό προσδιορίζεται ως άρνηση του Κράτους, δηλαδή άρνηση μιās συγκεντρωτικής καί ξεχωριστής Ήξουσίας³⁵. Άλλωστε, οί «πρωτόγονες κοινότητες» — μοντέλα γιά τίς θέσεις των Καστοριάδη καί Lefort — δέν σκέφτονται παρά μόνον τήν αποκέντρωση τής Ήξουσίας καί τήν αποφυγή σχηματισμού Κράτους μέ κάθε τρόπο. Ένδεικτική είναι ή παράγραφος από τό βιβλίο του Clastres: «Ή κοινωνία κατά του Κράτους», πού αναφέρει ό Πουλαντζάς, δηλώνοντας συνάμα ότι ή σύνολη προβληματική αυτού του έργου — «λαμπρό παράδειγμα... ιστορικού συλλογισμού γραμμικής αιτιότητας» — έντάσσεται άκριβώς στην ίδια αντίληψη μέ τήν αντίληψη του Engels, παρά τήν ουσιαστική τους αντίθεση. Αναφέρω χαρακτηριστικά τήν παράγραφο του P. Clastres, πού παραθέτει αυτούσια ό Πουλαντζάς:

«Ή πολιτική σχέση τής έξουσίας, προηγείται καί στηρίζει τήν οικονομική σχέση έκμετάλλευσης. Πρίν νά είναι οικονομική, ή άλλοτρίωση είναι πολιτική. Ή έξουσία είναι πρίν την εργασία, τό οικονομικό απορρέει από τό πολιτικό, ή ανάδειξη του Κράτους προσδιορίζει τήν εμφάνιση των τάξεων»³⁶.

Στόν P. Clastres ώστόσο καί έρήμην του, στηρίζεται μεταξύ άλλων καί ή προβληματική των «νέων φιλοσόφων» καί ειδικότερα του B.H. Lévy, στό έργο του: «La barbarie à visage humain», πού αναφέρει ένδεικτικά ό Πουλαντζάς σάν τόν αντίποδα των θέσεων καί του Engels αλλά καί των Καστοριάδη - Lefort. Ο H. Lévy επικρίνει τήν κατεξοχήν «αισιόδοξη», όπως υποστηρίζει, θέση τής «έξαφάνισης» ή «μαρασμού» του Κράτους, μέ τόν ισχυρισμό ότι «τό Κράτος δέν είναι αποτέλεσμα τής Ήστορίας», έφόσον «δέν υπάρχει Ήστορία πρό του Κράτους» καί έφόσον «ή Ήστορία δέν έχει νόημα παρά μέ τό Κράτος», μέ τό οποίο άλλωστε καί εμφανίζεται. Κατά συνέπεια «ή ιδέα μιās Ήστορίας χωρίς Κράτος» είναι αντιφατική, γιατί αυτός πού «δνειρεύεται» τήν εξαφάνιση του Κράτους, «θά πρέπει νά δνειρεύεται ταυτόχρονα τήν καταστροφή ή τό ξεπέραςμα τής Ήστορίας»³⁷.

*

Θά προχωρήσω τώρα στις αντιστοιχίες πού προκύπτουν από τόν τρόπο δράσης τής Ήξουσίας, στόν Foucault, καί του Κράτους, στόν Πουλαντζά. Θά πρέπει, όμως, προηγουμένως νά επισημανθούν οί χαρακτηριστικές ιδιότητες τής Ήξουσίας στόν M. Foucault.

Ή Ήξουσία, «σύνθετη στρατηγική κατάσταση» λειτουργεί σύμφωνα μέ τόν Foucault, όπως περίπου ό γενετικός κώδικας στη βιολογία. Ύπάρχει κατ' αρχήν πίσω καί μέσα σέ κάθε «μηχανισμό» τόν όποιο καί οργανώνει. Ύπάρχει δηλαδή μέσα καί

πίσω από τή φυλακή, τά άσυλα, τήν οικογένεια αλλά καί τή γνώση ή τη σεξουαλικότητα. Ή Ήξουσία στρέφεται διαρκώς χωρίς νά καταστρέφεται, στό μέτρο πού ούδέποτε καταλύεται ή ανατρέπεται αλλά άπλως αναβαθμίζεται, μετατίθεται ή μετατονίζεται. Ή Ήξουσία, άλλωστε, «δέν κατέχεται σάν ένα πράγμα, ούτε μεταφέρεται σάν ιδιοκτησία»³⁸, αλλά «άσκεΐται», «διαχέεται» καί «παράγεται» μέσα σέ «άπειράριθμα σημεία, μέσα σέ παιγνίδια άνισων καί κινούμενων σχέσεων»³⁹, μέσα στους «κοινωνικούς μηχανισμούς». Οί σχέσεις Ήξουσίας, όμως, δέ βρίσκονται σέ «θέση έξωτερική» ως προς άλλους τύπους σχέσεων, αλλά αντίθετα βρίσκονται μέσα σ' αυτές. Και στο σημείο αυτό θά πρέπει νά τονιστούν τά έξής: «Όταν ο M. Foucault αναφέρει στό τελευταίο έργο του ότι «οί σχέσεις έξουσίας δέν είναι σέ έξωτερική θέση ως προς άλλους τύπους σχέσεων (οικονομικές διαδικασίες, σχέσεις γνώσης, σεξουαλικές σχέσεις)»⁴⁰, δέν έννοεί διόλου τό μαρξισμό. Ο N. Πουλαντζάς ώστόσο στην σελίδα 40 τής «Εισαγωγής» του τελευταίου του βιβλίου υπογραμμίζει όρθά, ότι «γιά τό μαρξισμό, οί σχέσεις έξουσίας δέ βρίσκονται όπως υποστηρίζουν οί Foucault — Deleuze, σέ έξωτερική θέση προς άλλους τύπους σχέσεων». Καί έδώ ύπάρχει ή άβουλοθη παραδρομή από τήν πλευρά του Έλληνα στοχαστή: Ό Πουλαντζάς άπευθύνεται — καί παραπέμπει — όχι στόν ίδιο τόν Foucault αλλά στόν G. Deleuze, καί μάλιστα σέ κριτική του γιά τό έργο του Foucault: «Surveiller et punir», δημοσιευμένη στό περιοδικό «Critique» (αριθ. 343), όπου εκεί, πράγματι, ό Deleuze αντιπαραθέτει τίς κεντρικές θέσεις του Foucault γιά τήν Ήξουσία, όχι άκριβώς προς τήν μαρξιστική προβληματική, αλλά προς τήν «παραδοσιακή θέση τής άριστερής γιά τήν έξουσία»⁴¹, γενικότερα.

Ή κριτική, όμως, του Deleuze, δημοσιεύεται τό 1975, ενώ ή φράση πού αναφέρει ό Πουλαντζάς είναι από τό τελευταίο έργο του Foucault πού κυκλοφορεί στά 1976, ένα χρόνο άργότερα από τήν κριτική του Deleuze καί πού διόλου δέ φαίνεται νά στρέφεται κατά του μαρξισμού. Ό Πουλαντζάς, έδώ, ήθελε πάση θυσία νά ύπάρχει διαφωνία μέ τόν Foucault, μέσω τής κριτικής του Deleuze, γιά τήν όποια όμως ό Foucault δέν εϋθύνεται. Τέλος, αναφέρω γιά λόγους τάξεως ότι στην παραπομπή αριθ. 9 τής Εισαγωγής του, ό Πουλαντζάς μνημονεύει, άδιαφοροποίητα όμως καί σάν έκ των ύστερων, τό τελευταίο έργο του Foucault, συνδυάζοντας το, μέ τήν κριτική του G. Deleuze στό περιοδικό «Critique».

Είμαι τής γνώμης, λοιπόν, ότι δέν είναι ξένη προς τίς θέσεις του Πουλαντζά, τόσο τίς έπιστημονικές όσο καί τίς πολιτικές, ή διακήρυξη του Foucault στην ίδια σελίδα του τελευταίου του βιβλίου, σύμφωνα μέ τήν όποια «δέν ύπάρχει, σέ σχέση μέ τήν έξουσία, ένας τόπος τής μεγάλης «Άρνησης», αλλά πολλές άποσπασματικές «αντιστάσεις»⁴². Έδώ είναι φανερό ή σημασία πού αποδίδει καί ό M. Foucault στόν περίφημο «πόλεμο θέσεων» καί στην τακτική των «ρήξεων» μέσα στους θεσμούς. Τακτική διάφορη από τή στρατηγική τής «μεγάλης» καί «μοναδικής» κατά μέτωπο αντιπαράθεσης, του τύπου των «χειμερινών ανακτόρων», πού ποτέ δέν υποστήριξε ό Πουλαντζάς. Έτσι καί ή πανταχού παρούσα καί κατακερματισμένη συγχρόνως έξουσία του Foucault, πού δέν είναι αποκλειστική ιδιοκτησία κανενός, δέ συγκεντρώνεται σ' ένα μόνο «μηχανισμό» (π.χ. τό

34. Βλ. P. Clastres, *Les marxistes et leur anthropologie*, περιοδικό *Libre*, τ.χ. : 3, 1978, σελ. 135 κ.έπ.

35. Βλέπε καί τίς παρατηρήσεις του N. Πουλαντζά γιά τήν ιδιαίτερη σημασία του «πολιτικού στοιχείου», πού, «σάν ιδιαίτερη περιοχή, συμπίπτει μέ τήν ελάχιστη εμφάνιση όρισμένων κρατικών μορφών, άκόμα καί έμβρυακών — Ένγκελς — (δπως) στό πολυμερή Κράτη» (βλ. N. Πουλαντζά, *Πολιτική Ήξουσία...*, δ.π., σελ. 67, ύποσημ.27).

36. Βλ. P. Clastres, *La société contre l'Etat*, έκδ. Minuit, 1974, σελ. 169-172.

37. Βλ. B. H. Lévy, *La barbarie à visage humain*, έκδ. Grasset, 1977, σελ. 79.

38. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 179.

39. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 123.

40. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 123-124.

41. Βλ. G. Deleuze, *Ecrivain...*, δ.π., σελ. 1208.

42. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 126.

Κράτος) όπως θα υποστήριζαν οι «νέοι φιλόσοφοι» — αλλά όχι ο δομικός μαρξιστικός στοχασμός — δεν εξαρτάται από καμία «υποδομή», δεν υπόκειται σε κανένα «τρόπο παραγωγής»⁴³, αλλά *ασκεῖται* διαρκῶς και τὰ ἀποτελέσματά της εἶναι «ἐπιδεκτικά διαρρυθμίσεων και ἐλιγμῶν, τακτικῶν και τεχνικῶν» και όχι κατοχῆς και κυριότητος. Αὐτή ἡ Ἐξουσία, λοιπόν, δρᾷ μέσα στά σώματα και τὰ φρονήματα, μέσα στό οἰκονομικό πεδίο και τίς παραγωγικές δυνάμεις, μέσα στίς σχέσεις παραγωγῆς, μέσα στή φυλακή ἢ τὰ ἄσυλα, ἔτσι ὥστε κάθε πυραμιδοειδῆς ἀναπαράσταση τῆς κοινωνίας μέ «βάση» και «ἐποικοδόμημα» νά καταλύεται και νά μή μπορεῖ νά γίνει πιά λόγος γιά δομικούς προσδιορισμούς σέ «πρώτη» και «τελευταία ἀνάλυση» (μαρξισμός), οὔτε γιά αἰτιακή σχέση μεταξύ τῶν «ἐπιπέδων» οὔτε καν γιά «ἐπιλογή ἢ ἀπόφαση τοῦ ὑποκειμένου τῶν σχέσεων ἐξουσίας»⁴⁴, ἀλλά γιά τακτικές τῶν σχέσεων Ἐξουσίας πού συνδέονται κάτω ἀπό μιά αἰτιότητα μετωνυμική⁴⁵, ἔτσι ὥστε «νά μήν ὑπάρχει συγκεκριμένο πρόσωπο πού τίς ἐπινοεῖ, ἀλλά ἀνώνυμες μεγάλες στρατηγικές, σχεδόν ἄφρονες» πού «συντονίζουν τίς ἐπιτόπιες τακτικές τους»⁴⁶.

* Ἄν ὅλα αὐτά ἰσχύουν γιά τήν Ἐξουσία στόν Foucault, ἀνάλογα ἰσχύουν και γιά τό Κράτος στόν Πουλαντζᾶ. Κι αὐτό θεμελιώνεται μέσα στίς σχέσεις παραγωγῆς. Κι αὐτό «διαχέεται» κι αὐτό «ὀργανώνει»⁴⁷, «δημιουργεῖ», «κατασκευάζει ἀτομικότητα μ' ἓνα σύνολο τεχνικῶν γνώσεων (ἐπιστήμη)⁴⁸» ἀνάλογο μέ τίς «πειθαρχίες» τοῦ Foucault, κι αὐτό «ὀμαλοποιεῖ», «παράγει» πολλούς («λόγους») διαφορετικά ἐνσαρκωμένους στούς ποικίλους μηχανισμούς του. «Παράγει λόγους τμηματικούς και ἀποσπασματικούς»⁴⁹ και τέλος, « παρεμβαίνει ὄλο και περισσότερο σ' ὅλες τίς σφαίρες τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας» διαλύοντας τό παραδοσιακό (ιδιωτικό) κοινωνικό πλέγμα⁵⁰.

Τό Κράτος κυρίως «συμπυκνώνει, ὀλοποιεῖ και ἐνσαρκώνει τίς πολιτικο-ἰδεολογικές σχέσεις μέσα στίς σχέσεις παραγωγῆς και τήν ἀναπαραγωγή τους»⁵¹, στό μέτρο μάλιστα πού και οἱ ταξικές σχέσεις στίς ὁποῖες ἀναφέρονται οἱ σχέσεις παραγωγῆς, «εἶναι ὀργανικά διαρθρωμένες μέ τίς πολιτικές και ἰδεολογικές σχέσεις πού τίς καθιερώνουν και τίς νομιμοποιοῦν»⁵².

Τέτοιες ἀπόψεις γιά τήν Ἐξουσία και το Κράτος, ἀντίθετες όχι μόνον σέ κάθε ἰδεαλιστική ἀλλά και σέ κάθε ἐργαλειακή τους ἀντίληψη, ὀδηγοῦν στό δεύτερο κοινό σημεῖο Foucault - Πουλαντζᾶ: τήν «θετική» ἢ «παραγωγική» δράση τῆς Ἐξουσίας και τοῦ Κράτους. Ὁ Foucault, ἀπό τίς πρώτες σελίδες τοῦ βιβλίου του «*La volonté de savoir*» ἀμφιβάλλει γιά τό ἄν ἡ Ἐξουσία, «σέ κοινωνίες σάν τίς δικές μας», εἶναι τῆς τάξης τῆς καταπίεσης⁵³. * Ἄν εἶναι, δηλαδή, ἀπλῶς «κατασταλτική» και ἐπιπλέον ἄν ἐμφανίζεται σάν ἐμπόδιο και όχι σάν ἔννοια ἢ σάν αἰτία τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Και παρακάτω, στό τέλος τοῦ βιβλίου του, ἀποφαίνεται ὅτι «οἱ σχέσεις ἐξουσίας, ὑπάρχουν ἐκεῖ ὅπου διαδραματίζονται ἄμεσα παραγωγικό ρόλο»⁵⁴.

Τό ἴδιο και στόν Πουλαντζᾶ: τό Κράτος, και εἰδικότερα τό καπιταλιστικό Κράτος, «δρᾷ κατά τρόπο θετικό, δημιουργεῖ, μεταμορφώνει, κάνει πραγματικότητα»⁵⁵. Τό Κράτος δέν περιορίζεται στόν ὕλικό ἢ ἰδεολογικό καπιταλιστικό του ρόλο, πού ἐπισήμανε ὁ L. Althusser μιλώντας γιά τούς κατασταλτικούς και ἰδεολογικούς μηχανισμούς τοῦ Κράτους. Δέν λειτουργεῖ σννεπῶς ἀποκλειστικά στηριγμένο πάνω στό ζεύγος: καταστολή - ἀπαγόρευση και ἰδεολογία - ἀπόκρυψη, ἀλλά τό ξεπερνᾷ, στό βαθμό πού ζητᾷ νά δράσει κατά τρόπο θετικό, παράγον-

τας, ὅπως θα τονίσει ὁ Πουλαντζᾶς, «τό ὕλικό ὑπόβαθρο τῆς συναίνεσης τῶν μαζῶν στήν ἐξουσία»⁵⁶.

* Ἐξουσία και Κράτος, παράγουν. Και «παράγω», δέν σημαίνει μόνον «κατασκευάζω τό πραγματικό» ἀλλά και τό ἐμφανίζω. Ἴσως, ὅμως, στό σημεῖο αὐτό ἀκριβῶς, ἐντοπίζεται και ἡ κριτική μου τόσο στόν Foucault ὅσο και στόν Πουλαντζᾶ γιά τό κοινό ἐγχείρημα ἀναγωγῆς τῆς Ἐξουσίας και τοῦ Κράτους, ἀντίστοιχα, σέ «γενικά ἰσοδύναμα» ὅπως π.χ. τό Χρῆμα στό πρῶτο βιβλίο τοῦ «Κεφαλαίου» ἢ ἡ ἴδια ἡ Ἐξουσία ὡς «γενικό ἰσοδύναμο» στό τελευταῖο ἔργο τοῦ M. Foucault.

Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι και οἱ δύο στοχαστές ἀντιλαμβάνονται τά εἰδικά τους «ἀντικείμενα» μέσα σέ μιά ἀναγκαστικά πραγματολογική διάσταση πού εἶναι, ἐνδεχομένως, μιά ἀντεστραμμένη μεταφυσική. Ἡ Ἐξουσία στόν Foucault και τό Κράτος στόν Πουλαντζᾶ, δέν μποροῦν νά καταστραφοῦν, ἐφόσον παράγοντας τό πραγματικό, ἀναπαράγονται και σάν πραγματικό. Δέν εἰσέρχονται δηλαδή στή μόνη «τάξη» πού μπορεῖ νά τὰ ἀνατρέψει και νά τὰ ἐξαφανίσει: τή συμβολική.

* Ἡ Ἐξουσία και τό Κράτος, και γιά τόν Foucault ἀλλά και γιά τόν Πουλαντζᾶ, εἶναι τῆς τάξεως τοῦ «πραγματικοῦ», πού, σύμφωνα μέ τόν J. Lacan, ἀντιστέκεται μόνιμα στή συμβολοποίησή του. * Ἄλλωστε, ἡ Ἐξουσία και τό Κράτος, ὄντας «γενικά ἰσοδύναμα» προηγούμενων μορφῶν Ἀξίας, και ἔχοντας διαμορφωθεῖ ἀπό ἀλλεπάλληλες ἀνταλλαγές και ἀναγωγές δυνάμεων και τάσεων (ταξικῶν, ἰδεολογικῶν, ἐπιθυμητικῶν), ὅσο ἐξαϋλώνονται ἢ διαχέονται, τόσο περισσότερο ἐνισχύουν τό «πραγματικό» πού θεμελιώνεται ἔτσι στό κενό τους. Δηλαδή τελικά σέ μιά φαντασίωση, ἓνα «ἀνικανοποίητο» μέ τήν φροϋδική ἔννοια, πού παράγει ἢ συνεχῆς ὑποκατάσταση πού ἐπιχειροῦν.

★

* Ἡ ἀνάλυση, ὅμως, αὐτή γιά τήν «θέση» πού καταλαμβάνει ἡ Ἐξουσία και τό Κράτος, μέ τήν ὑποκατάσταση ἢ τήν ἀποχώρηση τῆς ἐπιθυμίας, δέν θα γίνει ἐδῶ. * Ἄς λεχθεῖ ὡστόσο ὅτι αὐτή ἡ ἐπίφαση «πραγματικότητας» πού ἔχει ἡ Ἐξουσία στόν Foucault, θα ἀναγκάσει τόν J. Baudrillard, στό βιβλίο του «*Oublier Foucault*»⁵⁷, νά γράψει ὅτι δέν ὑπάρχει στόν Foucault, «κρίση ἢ περιπέτεια τῆς Ἐξουσίας, ὑπάρχει μόνον μετατονισμός της». Μιά μετάσταση, θα συμπλήρωνα ἐγώ, χωρίς ἀνακουφιστικό θάνατο, πού κάνει τή θνητή Ἐξουσία ἓνα εἶδος βρυκόλακα πού μᾶς φοβίζει μέ τήν ἀπατηλή ἐμφάνιση - ἐξαφάνισή της καθῶς στό φροϋδικό παιχνίδι τῆς «παρουσίας και τῆς ἀπουσίας» (*Fort - da*) τῆς μητέρας, πηγῆς - ἐξουσίας γιά τό παιδί.

* Ὅπως οἱ «σχέσεις ἐξουσίας» στόν Foucault, συντηροῦνται και ὀλοκληρώνονται μέσα σέ ἄλλους «τόπους» ἢ «ἐστίες Ἐξουσίας» κατά τή γένεσή τους, ἔτσι και στόν Πουλαντζᾶ οἱ «σχέσεις Ἐξουσίας» εἶναι ἤδη παρούσες «μέσα στή θεμελίωση τῶν σχέσεων παραγωγῆς» και «ἡ διαδικασία παραγωγῆς και ἐκμετάλλευσης εἶναι ταυτόχρονα, διαδικασία ἀναπαραγωγῆς τῶν πολιτικῶν και ἰδεολογικῶν σχέσεων κυριαρχίας - ὑποταγῆς»⁵⁸. Αὐτή εἶναι και ἡ τρίτη ἀντιστοιχία Foucault Πουλαντζᾶ πού ἀναφέρεται, εἰδικότερα, στόν τόπο ἐμφάνισης τῶν ἀποτελεσμάτων δράσης τόσο τῆς Ἐξουσίας, ὅσο και τοῦ Κράτους.

Τά ἀποτελέσματα δράσης τῆς Ἐξουσίας και τοῦ Κράτους και στούς δύο στοχαστές, ὑπάρχουν και διαχέονται μέσα σέ κάθε «μηχανισμό» (Foucault) ἢ κάθε «διαδικασία» (Πουλαντζᾶς). Τό Κράτος, θα τονίσει ὁ Πουλαντζᾶς, «διαχέεται στά πῶ

43. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 207

44. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 125

45. Βλέπε γιά τό πρόβλημα τῆς μετωνυμικῆς αἰτιότητας ὡς «δραστικότητας μιᾶς ἀπούσας αἰτίας», στο L. Althusser, *Lire le Capital*, δ.π., σελ. 65.

46. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 125

47. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 49 και 72

48. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 72

49. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 35

50. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 41

51. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29

52. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29

53. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 18

54. Βλ. M. Foucault, δ.π., σελ. 124

55. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 34

56. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 35

57. Βλ. J. Baudrillard, *Oublier Foucault*, ἔκδ. Galilée, 1977, σελ. 45

58. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29.

λεπτά δίκτυα⁵⁹». Τό ίδιο ακριβώς θά υπογραμμίσει ό Foucault γιά τήν 'Εξουσία πού «διωλίζεται» σ' όλους τούς «μηχανισμούς». «Γενετικό σπινάλ» ή «άλληλουχία στήν άβυσσο» ή «στροφή χωρίς καταστροφή» ή άκόμη «ροή πού πλημμυρίζει τά πορώδη άγγεία τοῦ κοινωνικοῦ», νά μερικοί μεταφορικοί χαρακτηρισμοί γιά τήν τοπολογία τῆς 'Εξουσίας στόν Foucault, πάλι άπό τόν J. Baudrillard. Θα μπορούσα κι εγώ νά μιλοῦσα αντίστοιχα, γιά ένα Κράτος-Άσυνείδητο, Κράτος-Φαλλό ή Κράτος-Σημαῖνον, ή, στόν Πουλαντζά, γιά ένα Κράτος «αἰώνιο μοντέλο αὐτοῦ πού κάθε Κράτος θά ἤθελε καί θά ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι⁶⁰». Θα μπορούσα, τέλος, νά μιλήσω γιά Κράτος-ἀρχαϊκή μητέρα, πού μᾶς ἀπειλεῖ διαρκῶς μέ εὐνουχισμό.

Νομίζω λοιπόν πώς όσο κι ἂν ὁ Πουλαντζᾶς ἀνθίσταται (δημιουργικά) στήν ἰδέα ἑνός Κράτους - Ἀρχῆς, σάν τήν πόλη Ur τοῦ Ἀβραάμ, (Urstaat), ἄλλο τόσο ἐρωτοτροπεῖ μέ τήν ἰδέα ἑνός Κράτους πού ἀπ' ὄλους τούς θεσμούς ή τούς «μηχανισμούς» «θά μπορούσε νά εἶναι ὁ μόνος πού ἀναδύεται πάνοπλος ἀπό τό κεφάλι αὐτῶν πού τό θεσμοθετοῦν⁶¹».

Πέρα ὁμως ἀπό χρήσιμες πιθανολογίες, θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι τό Κράτος στόν Πουλαντζᾶ, μέ τήν «παρουσία-δράση του», μεταμορφώνεται ἀπό «Κράτος - πρᾶγμα» ή «Κράτος - ὑποκείμενο», σέ «Κράτος - σχέση». Κι αὐτή ή σχέση προκύπτει ἀπό τήν χαρακτηριστική δύναμη τοῦ Κράτους νά θέτει καί νά αἶρει ταυτόχρονα, νά συγκεντρώνει καί νά ἀποκεντρώνει, νά εἶναι τό ἐγελιανό «aufheben» ὁ «τρίτος» δηλαδή «ὄρος» πάνω ἀπό τό «εἶναι» καί τό «μηδέν» (τήν ἀρχουσα καί τήν ἀρχόμενη τάξη) πού ἀλληλοαναιροῦνται κατά τήν σύγκρουσή τους ἐφόσον τό «μηδέν» ὀρίζει, τελικά, τό «εἶναι». Ὁ προσδιορισμός συνεπῶς τοῦ Κράτους ὡς «σχέσης», ἀποκλείει τόσο

τήν ἐργαλειακή του θεώρηση σύμφωνα μέ τήν ὁποία ή ἀρχουσα τάξη τό χρησιμοποιεῖ, ὅσο καί τήν θεώρησή του ὡς ὑποκείμενο πού ἀντιστέκεται στήν ἀρχουσα τάξη, ἀσκώντας τήν 'Εξουσία κυρίως πρὸς ὄφελός του. Το «Κράτος - σχέση», θά ἐπιμείνει ὁ Πουλαντζᾶς, «συνίσταται -διαιρεῖται, ἀπό τή μιά ἄκρη του ὡς τήν ἄλλη, ἀπό ταξικές ἀντιθέσεις⁶²». Διαδραματίζει λοιπόν ρόλο κυριολεκτικά ἀντι-σημειακό, σάν ἐκεῖνο τό σημαῖνον πού παραπέμπει σέ δύο διαφορετικά καί ἀντίθετα μεταξύ τους σημαίνόμενα. Ἔχω τήν γνώμη ὅτι ή θεωρητική αὐτή πρόταση θεμελιώνει μιά πολιτική ἐπιλογή: τήν πιθανότητα ἑνός δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ πού τό ἔργο του Νίκου Πουλαντζᾶ, εὐαγγελίζεται.

Αὐτές τίς θεωρητικές ἀντιστοιχίες προσπάθησα νά θεμελιώσω μέ τήν λιγότερη δυνατή ἐρμηνευτική αὐθαιρεσία. Τό ἔργο τοῦ M. Foucault καί κυρίως τό τελευταῖο βιβλίο τοῦ N. Πουλαντζᾶ — γιά τό ὁποῖο δῆλωσε, σέ μαγνητοφωνημένη συνέντευξή του στό περιοδικό «Διαβάζω⁶³» ἕναν χρόνο πρὶν τό ἐκδόσει, πώς ἂν τό τελειώσει, θά κοιτάξει νά ἀλλάξει ἐπάγγελμα γιατί θά τά 'χει πει ὅλα — εἶναι «λόγοι» πληθυντικοί καί πολυσήμαντοι. «Λόγοι» πού εὐνοοῦν ἄκόμη καί σχόλια «αὐθαίρετα», σάν τά μικρά, περίεργα κτίσματα πάνω στά τείχη αὐτῆς τῆς πόλης.

Θεσσαλονίκη

9 Φεβρουαρίου 1980

59. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 41

60. Βλ. G. Deleuze — F. Guattari, L' Anti-Oedipe, ἐκδ. Minuit, 1972, σελ. 257.

61. Βλ. G. Deleuze - F. Guattari, δ.π., 259

62. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 145

63. Βλ. N. Πουλαντζᾶς, Συνέντευξη στό περιοδικό Διαβάζω, τ.χ. 27, 1980, σελ.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ στὶς ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ

διοργανώνει διαγωνισμό μέ βάση τυπικά προσόντα καί ἐξετάσεις γιά τήν πρόσληψη

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

πού ἔχουν ὀλοκληρώσει σπουδές πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου καί ἔχουν ἀποκτήσει δίπλωμα ή πιστοποιητικό πού νά βεβαιώνει τήν πλήρη πανεπιστημιακή τους μόρφωση ή ἔχουν ἐπαγγελματική πείρα μεταφραστοῦ ἰσοτίμου ἐπιπέδου. Οἱ ὑποψήφιοι πρέπει νά ἔχουν τέλεια γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, πολύ καλή γνώση τῆς γαλλικῆς γλώσσας καί ἐπαρκῆ γνώση μίας τῶν ἐξῆς γλωσσῶν: ἀγγλικῆς, γερμανικῆς, δανικῆς, ἰταλικῆς ή ὀλλανδικῆς.

Φύση τῆς ἐργασίας: Μετάφραση στήν ἑλληνική γλώσσα κειμένων, πού ἔχουν σχέση μέ τίς δραστηριότητες τῶν Κοινοτήτων ἀπό τή γαλλική καί ἀπό μία ή περισσότερες ἀπό τίς προαναφερόμενες γλώσσες.

Ὁριο ἡλικίας: 40 ἐτῶν (ἡμερομηνία γεννήσεως μετά τίς 31.12.1940)

Ἀποδοχές: Κατώτατος καθαρὸς μηνιαίος μισθός (περιλαμβανομένου τοῦ ἐπιδόματος ἐκπατρισμοῦ): 124.336 δραχ. Στό ποσό αὐτό προστίθενται, κατά περίπτωση, τά οἰκογενειακά ἐπιδόματα.

Οἱ δηλώσεις ὑποψηφιότητος ὑποβάλλονται συμπληρώνοντας τό ἐπίσημο ἔντυπο ὑποψηφιότητος, τό ὁποῖο οἱ ὑποψήφιοι μποροῦν νά προμηθευτοῦν γράφοντας: ή στό Secrétariat Général du Conseil des Communautés Européennes, rue de la Loi 170, 1048 Bruxelles (Belgique).

ή στό Γραφεῖο Τύπου καί Πληροφοριῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων Βασ. Σοφίας 2 ΤΚ 1602 Ἀθήνα 134 (Ἑλλάδα).

Πρόθεσμία ὑποβολῆς τῶν ὑποψηφιοτήτων: 23.10.1981.